

4. konferenca z mednarodno udeležbo
Konferenca VIVUS – s področja kmetijstva, naravovarstva, hortikulture in floristike ter živilstva in prehrane
»Z znanjem in izkušnjami v nove podjetniške priložnosti«
20. in 21. april 2016, Biotehniški center Naklo, Strahinj 99, Naklo, Slovenija

4th Conference with International Participation

Conference VIVUS – on Agriculture, Environmentalism, Horticulture and Floristics, Food Production and Processing and Nutrition

»With Knowledge and Experience to New Entrepreneurial Opportunities«

20th and 21st April 2016, Biotechnical Centre Naklo, Strahinj 99, Naklo, Slovenia

Prehranska samooskrba v luči trajnostnega razvoja v Sloveniji

Davorin Žnidarič

Slovenija, davorinznidaric@gmail.com

Izvleček

Prehranska samooskrba postaja poleg energetske pomemben dejavnik razvoja regij in držav. Kvalitetna hrana kontroliranega porekla, vzgojena in pridelana na naraven način, pa privilegij, ki si ga lahko danes privoščijo le malo držav. Slovenija ima na skoraj vseh področjih, razen izrazito industrijskih, potenciala za proizvodnjo in razvoj panog kmetijstva. Zaščita kvalitetnih obdelovalnih površin, vodnih virov, naravnih posebnosti, zmanjšanje obremenitev s kemičnimi preparati, prednost kvalitete pred kvantiteto pa morajo postati prioriteta v trajnostno naravnem konceptu razvoja družbe prihodnosti.

Ključne besede: prehranska samooskrba, vodni viri, kvalitetna hrana, regije, trajnostni razvoj

Food self-sufficiency in the light of sustainable development in Slovenia

Abstract Food self-sufficiency is in connections along with energy, important factor in the development of regions and countries. Quality food, a controlled origin, with growth and production in a natural way, is a privilege which you can currently to enable to the citizens, less and less countries. Slovenia has on the almost all areas, except on the highly industrial, potential for the production and development of the agriculture. Protection of the quality of arable land, water resources, natural features, reducing the burden of chemical preparations, preferred quality over quantity, must become a priority in the concept of sustainable development of the society of the future.

Key words: food self-sufficiency, water resources, quality food, regions, sustainable development

1 Uvod

Politika trajnostnega razvoja sledi smeri okoljske, družbene in ekonomske uravnovešenosti, oziroma iskanju virov za trajno energetska in prehransko neodvisnost, v skladu z okoljskimi in naravnimi danostmi. Torej v smeri »lokalne trajnostne oskrbe s hrano, ki predstavlja lokalno pridelano in predelano hrano, ki je fizično in cenovno dostopna lokalnemu prebivalstvu ter porabljena na lokalnih trgih “od njive do krožnika v lokalnem okolju”« (Ministrstvo za kmetijstvo gozdarstvo in prehrano, 2016). Z razvojem družbe, njenih potencialov, napredka v industriji, zdravstvu in sociali, se je skozi stoletja povečevanja števila prebivalcev na planetu, povečevala tudi potreba po naravnih dobrinah in hrani. Če smo do začetka 19. stoletja še lahko govorili o zadostnosti planeta Zemlje, se danes, zaradi prej omenjenih dejavnikov razvoja, soočamo s pomanjkanjem prepotrebnih resursov, ki vodijo v civilizacijske konflikte in okoljske probleme. Tako lahko že sedaj z gotovostjo trdimo, da bomo v naslednjih desetletjih ob takšnem trendu rasti prebivalstva in njegovih potrebah, potrebovali nove prijeme za zagotavljanje prehranske (tudi energetske in druge) oskrbe, oziroma če se izrazimo drugače, že leta 2050 verjetno dva planeta Zemlje, čeprav vemo, da lahko računamo samo z enim, ki ga že danes prekomerno obremenjujemo in je v nekaterih področjih sveta že zdavnaj izgubil (planet Zemlja) samo obnovitvene in samočistilne sposobnosti. Zato je na vseh področjih družbenega življenja potreben premislek o ukrepih, ki bi po eni strani zagotovili reševanje-zadovoljevanje osnovnih življenjskih potreb (Maslow in hierarhija potreb) (Maslow, 1997), ter na drugi strani omejili pritiske na okolje na raven njenega samoobnavljanja in preživetja.

2 Glavni vzroki za obremenitve

Glavni vzroki za obremenitve in pritiske na planetu Zemlji so:

- rast svetovnega prebivalstva-(na planetu je po mnenju nekaterih strokovnjakov zgornja meja zmogljivosti 7 milijard (meja, ki smo jo že presegli)
- do leta 2050 bomo morali podvojiti pridelavo hrane, oziroma kmetijske proizvodnje
- zaradi neustreznega odnosa do okolja izguba biotske raznovrstnosti
- naraščanje porabe naravnih virov ter pritiskov na planetarni ekosistem (Plut, 2015)
- onesnaženo geografsko okolje ne le v lokalnem, regionalnem, temveč tudi planetarnem obsegu;
- antropogene spremembe podnebja planeta;
- izgubljanje pokrajinske in biotske raznovrstnosti v vseh območjih sveta (Plut, 2004).

3 Kmetijska politika Slovenije

Slovenija je kot članica EU zavezana k skupni kmetijski politiki, ki pa večinoma sledi diktatom velikih držav in njihovih politik na škodo manjših med katere sodi tudi Slovenija. Omejevanje proizvodnje sladkorja, je samo eden najbolj kričečih primerov izvajanja politike EU v škodo posameznih držav članic, ki se spopadajo z omejitvami zaradi presežkov hrane na ravni EU. Na eni strani se soočamo z spodbudami iz Bruslja za zmanjševanje pridelovanja hrane, na drugi lokalni, pa s potrebami po zagotavljanju zadostnih količin, ki jih lahko posamezne države trenutno zagotovijo le z uvozom. Če smo glede skupne kmetijske politike trenutno še »dolžni upoštevati« smernice EU, pa nam na lokalni ravni ni potrebno zmanjševati kvalitetnih kmetijskih površin, na kar nas že nekaj let opozarja stroka. Pozidave in gradnja prometnic, stanovanjskih objektov na kvalitetnih kmetijskih površinah, pomenijo trajno uničenje proizvodnih funkcij zemljišč, ki so nastajala skozi tisočletja. Še posebej, ker je Slovenija po obsegu kmetijskih obdelovalnih površin, kamor štejemo njive in vrtove, na repu držav

članic EU. V uporabi imamo le še 8,8% obdelovalnih in 24,3% kmetijskih površin glede na celotno površino države, kar nas glede na evropsko povprečje, ki znaša 27,4% med obdelovalnimi in 45% med skupnimi kmetijskimi površinami, uvršča na 24. mesto med vsemi članicami skupnosti (Pintar, et al, 2012). Isti vir navaja, da se je samo v letih med 1991 do 2008 površina kmetijskih zemljišč zmanjšala za 12,3% oziroma 68.870 ha, med leti 2002 do 2007, pa smo imeli v uporabi le še 2.545 m² kmetijskih površin na prebivalca od tega le 884 m² obdelovalnih. Izguba površin bistveno zmanjšuje možnosti za zmanjšanje prehranske samooskrbe, saj ponekod po Sloveniji že zmanjkuje ustreznih površin glede na potrebe skupnosti. Slednje pa nas vodi v uvozno prehransko odvisnost, ki na kratki rok pomeni povečevanje trenutno še cenene hrane (glede na domačo), na dolgi rok pa zaradi večanja logističnih stroškov (zaradi pomanjkanju fosilnih goriv) tudi višanje cen prehranskih artiklov.

K temu je potrebno dodati tudi probleme s pridelavo hrane zaradi klimatskih sprememb in povečevanja števila prebivalcev, ki že omejujejo proizvodnjo hrane v nekaterih segmentih ali pa jo po drugi strani vodijo v odvisnost od velikih korporacij (primer Monsanto in Nestleja). To pa ob servilnih lokalnih politikah, že bistveno vpliva na kvaliteto življenja v sredinah, kamor sta omenjeni korporaciji spustili svoje lovke (Nestle-vodni vir, Monsanto-semena, kemijski preparati).

4 Hrana in prehranska samooskrba

Hrana je eden izmed osnovnih virov, ki po Maslowu (piramida potreb) (1997) spada med primarne potrebe človeške vrste. Pri čemer je za zadovoljevanje potreb po njej (hrani) potrebna ne samo količina ampak tudi kakovost ter časovno neomejena zadovoljljiva preskrba. Na kvantitativno in kvalitativno preskrbo s hrano, vpliva več dejavnikov, ki jih lahko razdelimo med:

- naravne vire – kvalitetna zemlja, voda, zrak
- antropogene vplive na okolje in prostor
- ustrezne kmetijske površine - njihova lokacija in izkoriščenost
- politike države-kmetijska/prehrambena
- trg in tržne razmere
- potrebe posameznikov in družbe v celoti (Plut, 2015).

Za ustrezno zagotavljanje prehranske samooskrbe, je potrebno upoštevati tudi dejavnike prehranske varnosti, ki jih je WHO opredelil in sicer na:

- razpoložljivost hrane, kvalitativno in kvantitativno
- dostopnost, razpoložljivost virov za zagotavljanje ustreznih količin in snovi potrebnih za rast in kvaliteten razvoj človeka ter
- uporaba -oziroma priprava hrane, v povezavi z sanitarno higienskimi standardi (WHO, 2014).

4.1 Prehranska samooskrba Slovenije

Vsaka država ima svoje specifične značilnosti, ki temeljijo na geografskih, naravnih, zgodovinskih, družbenih, socialnih, političnih idr. posebnostih. Glede na lego v prostoru, ki je omejena – podvržena vremenskim in naravnim procesom, lahko s pomočjo lastnih virov (kmetijske površine, voda, klima,) omejeno zadovoljuje potrebe svojih prebivalcev ali pa za to potrebujejo zunanje (uvozne vire).

Prehranska samooskrba Slovenije, je ena izmed strateško najbolj pomembnih ekonomskih, družbeno socialnih in s tem v zvezi političnih prioritet in dejavnikov razvoja ter obstoja države. Preskrba s hrano pa najpomembnejši izmed osnovnih fizioloških dejavnikov obstoja človeške vrste. Kvantitativno in kvalitativno zadovoljevanje potreb po hrani, pa domena tako kmetov neposrednih proizvajalcev, kot države. Slednja lahko z ustreznimi politikami v smeri: ekonomskih spodbud, ohranjanja zemljišč, prostorske ureditve in umeščanje objektov v prostor ter zaščite naravnih virov (voda, zemlja, zrak),

skozi zakonske ureditve, ter na drugi njenega striktnega izvajanja v prostoru, doseže, večjo – ustrežnejšo preskrbo s prehranskimi artikli.

4.2 Kmetijske površine, gospodarstva in posamezni kazalci samooskrbe

Prvi pogoj za zagotavljanje prehranskih virov v prostoru predstavljajo ustrezne kmetijske površine, sledijo jim spodbude za ohranjanje kmetijstva, ter uvajanje ustreznih politik, ki bodo sledile zaščiti nacionalnih interesov ne samo in zgolj v kmetijstvu. Glede na podatke v nadaljevanju pa trenutni ukrepi niso ustrezno procesirani v prostoru in jih bo potrebno nadgraditi, da bodo njihovi učinki pozitivni (ohranjanje površin in gospodarstev, delež samopreskrbe) v času in prostoru. Po statističnih podatkih (SURSTAT, 2016) lahko vidimo, da je bilo med leti 2000 in 2013 opazno upadanje kmetijskih gospodarstev. Če smo jih v 2000 imeli še 86.467 v letu 2010, 77.175, jih je bilo v 2014 registriranih le še 72.377. Zmanjšuje se tudi skupna površina obdelovalnih površin. Tako smo jih v 2000 imeli 485.879 ha v letu 2010 485.432 ha, v letu 2014 pa le »še« 477.023 ha. Zmanjšanje površin in kmetijskih gospodarstev upadajo predvsem na račun nizkih cen proizvodov, kjer domači kmetje ne morejo ustrezno konkurirati z uvoženimi-cenejšimi produkti, del krivde lahko pripišemo tudi staranju prebivalcev in na drugi strani pozidavi kvalitetnih površin, ki jih na ta način (pozidave) trajno izgubljam.

Kazalci samooskrbe

Zelenjava: Slovenija po razpoložljivih podatkih zadovoljuje le tretjino potreb po zelenjavi 37,83% (SURSTAT, 2014) oziroma 86.210 ton, kar je za tisoč ton manj kot je bila (domača) proizvodnja v letu 2005. Trendi torej kažejo na rahlo izboljšanje razmer pri proizvodnji lastne zelenjave, kar lahko pripišemo spremenjeni kmetijski politiki in bolj agresivnem oglaševanju domačih proizvodov. Delež naraščanja rabe lokalnih proizvodov, lahko pripišemo tudi večji okoljski osveščenosti kupcev, ki prepoznavajo kvaliteto doma pridelanih proizvodov.

Kljub povečani produkciji domače zelenjave, pa je viden tudi trend naraščanja uvoza, ki se vse od leta 2005 dviguje. Če smo pred dobrimi desetimi leti uvozili 112.780 ton zelenjave, smo v letu 2014 dosegli že 157.670 ton, večinoma na račun trgovskih hiš iz tujine.

Stopnja samooskrbe z zelenjavo v odstotkih 2005-2014:

2005 - 44,95%,

2010 samo še 30,13%,

2014 pa že 37,83% (SURSTAT, 2014).

Žita: Pri žitih je stanje podobno. Ob naraščajoči potrošnji v letu 2014, kjer je skupna poraba znašala 1.160.380 ton, je bilo doma pridelanega 648.640 ton in uvoženega 511.740 ton. Doma smo torej pridelali 55% vseh porabljenih žit in jih 45% uvozili (SURSTAT, 2014).

Krompir: Stanje upadanja domače proizvodnje se pomembno spreminja tudi pri krompirju kot eni najpomembnejših kultur. Tako smo v letu 2005 še pridelali 144.710 ton in ga 45.910 ton uvozili, leta 2010 že zmanjšali proizvodnjo za več kot 40% in povečali uvoz za približno okrog 60% glede na leto 2005. V 2013 pa je proizvodnja padla še za skoraj 40% glede na leto 2010. Stanje se je v letu 2014 izboljšalo, saj se je skupna proizvodnja dvignila na 96.820 ton ali za več kot 30% glede na predhodno leto. Na drugi strani se je uvoz malce zmanjšal kljub povečani potrošnji, ki je glede na leto 2013 spet narasla in je znašala 166.330 tisoč ton, vendar je bila še vedno manjša kot leta 2005, ko je ta znašala kar 190.630 ton. Količine porabljenega so med leti 2005 in 2014 precej nihale in so najnižjo točko

dosegle v letu 2013 s porabljenimi 136.330 tonami. Verjetno zaradi spremenjenih prehranskih navad in standarda, ki za večino prebivalcev upada.

Živinoreja: Zadovoljiva raven lastne proizvodnje se kaže predvsem pri govedoreji, pa čeprav se v primerjavi med leti 2005 in 2014 proizvodnja zmanjšuje. Pred dobrimi desetimi leti je ta znašala še 44.100 ton, v letu 2014 pa le še 39.580 ton. Domača prireja govejega mesa je tako v letu 2013 znašala 41.090 ton, prašičjega mesa približno 29.000 ton, perutninskega 60.000 ton, ovčjega mesa približno 1.000 ton in kozjega mesa okrog 300 ton.

Zaradi zmanjšanja prirasta v živi masi prašičjega mesa, ki je bil manjši za točno 14 %, je bila manjša tudi (domača) prireja mesa, in sicer za približno 19 %. Prireja govejega mesa se je glede na leto prej zmanjšala za približno 5 %, za 8% manjši je bil tudi prirast v živi masi (SURS, 2014).

Tudi podatki o prireji perutninskega mesa niso spodbudni, saj je v letu 2013 v primerjavi s predhodnim, manjša prireja tudi na tem segmentu proizvodnje.

Večja je bila le prireja znesenih kokošjih jajc glede na leto 2012. Tako so nesnice v letu 2013 znesle približno 358 milijonov jajc.

Zmanjševanje količin pridelanih produktov je opazno tudi pri proizvodnji mleka, predvsem pri segmentu kravjega, saj ga je bilo namolzenega približno 4% manj, kot leto prej.

Iz omenjenih podatkov lahko sklepamo, da je samooskrba z govejim mesom skoraj v celoti zagotovljena (med 90 in 95%), s prašičjim le okrog 30%, kjer je všteti tudi lastni zakol (Kmetijsko gozdarska zbornica, Slovenije, 2015).

Če pogledamo kazalce, ki smo jih v članku omenili, lahko opazimo, da se trendi domače proizvodnje naj si bo to mesa, žit, krompirja, zmanjšujejo, povečuje pa se njihov uvoz. Kar s stališča prehranske samooskrbe ter seveda kvalitete proizvodov v prehrani, vsekakor niso spodbudni podatki.

5 Vzroki za in koraki za trenutno samooskrbo s hrano v Sloveniji

Vzroki za manjšo prehransko samooskrbo v Sloveniji so:

- zmanjševanje ustreznih površin za pridelavo-pozidava in trajno uničenje površin
- opuščanje kmetijske dejavnosti-zaraščanje površin (gozd) (Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije, 2015).
- spodbude za kmetovalce in živinorejce-omejevalna politika EU
- cena-prenizka cena domačih proizvodov glede na vložek in stroške proizvodnje
- uvoz hrane-v določenih segmentih proizvodov smo neto uvozniki
- nekonsistentna kmetijska in »državna« politika-ne zaščita nacionalnih interesov (več kot polovica koncesij za izkoriščanje vodnih virov je v lasti tujcev) (TRS, 2016),
- premajhen poudarek na pomenu domače proizvodnje
- socialna kriza prebivalstva-padec BDPja, se prenaša tudi na potrošnjo, kjer kvantiteta zamenjuje kvaliteto in tuje pred domačim.
- (Ne prilagajanje na spremenjene navade potrošnikov)

Ukrepi za povečanje samooskrbe prebivalcev:

- neposredna plačila, tržno cenovni ukrepi (organizacije proizvajalcev), ukrepi PRP (naložbe, specialna mehanizacija), vzpostavitev in delovanje kratkih tržnih verig
- nujno izboljšati tehnologije, večji pomen varstvu rastlin in vzpostavitvi prognostične službe

- ustanovitev kompetenčnih centrov (za zagotavljanje učinkovitega prenosa tehnologij v proizvodnjo, prilagajanje podnebnim spremembam)
- boljšati prenos znanja, potrebno boljše sodelovanje med inštitucijami, Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije in uporabniki
- zaščita kmetijskih površin (zakonska regulativa)
- ohranjanje delovni mest na podeželju (spodbude za najširše zainteresirane skupine
- varovanje okolja
- zaščita naravnih virov (vode, zemlje, ..)
- uporaba domačih semen (ne potrebujejo adaptacije in so bolj odporni)
- zelenjavna veriga
- spodbujanje uporabe domačih proizvodov (vrtci, šole, -zakonska regulativa)
- zaščita nacionalnih interesov-panog pomembnih za prehransko in okoljsko samooskrbo in razvoj
- promocija tradicionalnih slovenskih proizvodov
- izobraževanje o uporabi, kvaliteti, trajnostnem kmetijstvu na vseh nivojih družbe (Bizjak, 2014).

Koncept prehranske samooskrbe je formiran znotraj širšega koncepta prehranske varnosti, ki ga sestavljajo trije ključni elementi in sicer zagotavljanje hrane v običajnih, izrednih in kriznih razmerah, sledljivost neškodljivo pridelane hrane ter varno stopnjo potencialne samooskrbe (Plut, 2012).

6 Povzetek

Čim višja prehranska varnost in s tem povezana samooskrba na konceptu lokalne in trajnostne politike, mora postati vodilo vsake, ne nazadnje tudi slovenske družbe. Pomen kvalitetnih kmetijskih površin in njihova zaščita, pa rdeča nit kmetijske politike. Glede na večanje potreb po kvalitetni hrani, lokalni, znani in sledljivi pridelavi, bo morala Slovenija narediti korak k zaščiti slovenske pridelave in s tem nacionalnih interesov. Če smo v preteklosti podlegli pritiskom EU in interesom velikih članic, je tokrat čas, da z uveljavljanjem nacionalne kmetijske politike v smeri večje samooskrbe s hrano uveljavimo interese slovenske družbe. Izvajanje izobraževanj o prednostih doma pridelane hrane, spodbude za ohranjanje domačih vrst živali, avtohtonih vrst semen, zmanjševanje vplivov na okolje, naravo, zaščita strateških naravnih virov, kot je voda, mora postati uveljavljena trajnostno naravnana politika slovenske družbe v prihodnosti. Ne nazadnje zaradi tega, ker potenciale trenutno še imamo, potrebno je le spremeniti način razmišljanja in ohraniti naravne vire v domači lasti.

Literatura in viri

Bizjak, M. Lokalna oskrba (online). 2014. (citirano 13.1 2016). Dostopno na: <http://www.znozdravja.si/content/Rj4mRJshopdNxsqg2.pdf>.

Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije. Samooskrba z mesom v Sloveniji (online). 2016. (citirano 13.1 2016): Dostopno na: <http://www.kgzs.si/>.

Maslow, A. Motivacija (online). 1997. (citirano 15.6.2016). Dostopno na: <http://www2.arnes.si/~jcurk/MOTIVACIJA/motivacija%20gradivo.html>.

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Lokalna samooskrba (online). 2016. (13.1. 2016): Dostopno na: <http://lokalna-kakovost.si/lokalna-samooskrba/>.

Pintar, M; Lobnik, F; Bohanec, B. Apel proti pozidavi kmetijskih (online). 2012. (citirano 14.1. 2016): Dostopno na: http://www.bf.unilj.si/fileadmin/users/1/agronomija/Oddelek/izjava_za_javnost_KZem.pdf.

Plut, D. Zeleni Planet?; prebivalstvo, energija in okolje v 21. stoletju, Radovljica, Didakta, 2004.

Plut, D. Prehranska varnost sveta in Slovenije (online). 2012. (citirano 14.1. 2016): Dostopno na: www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc...aa16.../PDF.

Plut, D. Geografski vidiki povezovanja naravoslovnih in družboslovnih/humanističnih metodoloških pristopov za raziskovanje razmerja »Človek-okolje/narava«. Predavanje: Interdisciplinarni doktorski študij, Biotehnična fakulteta UL, Ljubljana, 2015.

SURS. Preskrba z mesom v Sloveniji (online). 2012. (15.1.2016): Dostopno na: <http://www.stat.si/doc/statinf/15-SI-277-1201.pdf>.

SURS. Samooskrba z zelenjavo (online). 2014. (15.1. 2016). Dostopno na: <http://www.stat.si>.

SURS. Kmetijske površine in gospodarstva (online). 2016 (14.1.2016): Dostopno na: <http://www.stat.si/StatWeb/pregled-podrocja?idp=11&headerbar=9>.

TRS. Stranka za ekosocializem in trajnostni razvoj, Poslanska skupina Združene levice, Ljubljana, 2015.

WHO. Prehranska varnost (online). 2014. (citirano-januar-2016): Dostopno na; <http://www.who.int>.